

O EVOCARE: DIMITRE ONCIUL ȘI VATRA ISTORICĂ A ARGEȘULUI

Remember: 150 de ani de la nașterea savantului (26 X/7 XI 1856)

NICOLAE CONSTANTINESCU*

S-a observat mai de mult că receptarea savantului bucovinean Dimitre Onciul¹ - adică prezența aievea, sesizată ca atare de contemporani, în câmpul istoriografic românesc nu s-a produs fulminant, ci mai degrabă pe încetul, în pas deloc alert - dar, cum au constatat îndată și preopinienții săi, decis și metodic (în consonanță cu formația sa ca istoric, trecută prin școala germano-austriacă, vieneză - în scurt: Geist und Methode).

Și, într-adevăr, acela care a văzut lumina zilei într-un ținut curat românesc - în Straja Rădăuților, peste apa Putnei și în apropiere de falnica Mănăstire² și-a încrucișat traiectoria, zbuciumată fizicește (era un om masiv, dar suferind, cu un betesuș la picior care l-a însoțit până la moartea sa din 20 III 1923)³ dar cu atât mai impresionantă în plan uman, căci a făcut față, strălucit, unei adevărate constelații de istorici. Și era vorba de mai vârstnici - în afară de M. Kogălniceanu (1817-1891) - V. A. Urechia (n. 1834), Al. Odobescu, 1834; cel dintâi care i-a recunoscut valoarea, propunându-l pe Onciul membru corespondent al Academiei Române, în 1889), dar mai cu seamă B. P. Hasdeu (1838; eruditul savant afirma despre preopinentul său: „Critica istorică e reprezentată în

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, București.

¹ Informații ample și considerații în remarcabila culegere Dimitre Onciul, *Scriseri istorice*. Ediție critică, îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I-II, Editura Științifică, București, 1968; de asemenea, în micul volum Dimitre Onciul *Studii de istorie*, ed. A. Sacerdoțeanu, Albatros, București, 1971 (col. Lyceum), Editorul, spre deosebire de uzul onomasticii obișnuite din istoriografie - a respectat localismul bucovinean în materie, redând (ca și Onciul însuși) prenumele Dimitre, în loc de un Dumitru sau Dimitrie (ultimul, cel puțin, folosit de Cantemir...).

² N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1915, p. 148, 154 („Straja... comună bucovineană model“, casa lui Onciul etc.).

³ În tușe ușor îngroșate, vag-ironice dar pline de simțământ uman - evocările lui N. Iorga - despre A. D. Xenopol: „... am urmărit la Copoi pe omul mărunț și pătrat, cu fața rasă între lungile favorite roșcate, cu ochii clipitori și șterși, care, tremurând din picioarele bolnave, suia dealul...“; sau despre D. Onciul: venit din «Pedagogiul» lui de la Cernăuți, unde-și istovea puterile unui trup masiv, dar bolnăvicios și infirm“, vezi *O viață de om așa cum a fost*, ed. Sanda și Valeriu Răpeanu, Minerva, București, 1972, p. 141, 242. Impresionante mărturii despre magistrul „încruntat, dur, violent, hirsut, tunând în explozii de indignare tragică pentru o virgulă uitată de speriații învățăcei“ (V. Pârvan, *Memoriale*, București, 1923, p. 87), dar atent totuși cu cei la care constata „aurul nouității“ (ibidem - v. infra, n. 6), la A. Sacerdoțeanu, ed. cit., I, p. 12 și urm.

Bucovina cu multă demnitate de tânărul român Onciul"⁴), și mai apropiat ca vârstă, Gr. G. Tocilescu (1850) - ca să nu mai vorbim de Al. D. Xenopol (n. în 1847; adversar redutabil ale cărui opinii vor fi pe primul plan în preocupările lui Onciul, de unde și ranchiuna perpetuă față de acesta din urmă, exprimată între altele prin întârzierii accederii ca membru plin la Academie, întâmplată abia în 1905, după două tururi de scrutin...). Dar mai era și generația de aur, adevărați lupi-tineri iviți în aceeași constelație în ultimul sfert al secolului 19 - după N. Iorga (n. în 1871) și I. Bogdan (1864): I. Ursu și C. Giurescu (ambii n. în 1875), Alex. Lapedatu: (1876), I. C. Filitti (1879) și, desigur nu pe ultimul loc. Ilie Minea (1881) - toți aceștia însoțindu-l pe Dimitre Onciul în veacul abia trecut, savant în fine recunoscut, ajuns după Primul Război Mondial Președinte al Academiei, al Comisiunii Monumentelor Istorice, director al Arhivelor Statului (1900-1923) profesor universitar de renume⁵ etc. îl va însoți, ca fost student, și chiar până la mormântul magistrului un savant, istoric și arheolog, de talia lui Vasile Pârvan (n. în 1882) - acela care în acea zi de 23 III 1923, la cimitirul Bellu, va rosti despre Onciul: „Când cel acum adormit a fost să-și aleagă piatra de încercare a talentului său de cetitor în cărțile sybilline ale istoriei, el nu a întârziat la întrebări ușoare, la rezumări de documente limpezi, ci, în romantică îndrăzneală, a atacat problema cea unică; misterul originii noastre în țările de azi. Și cuminența sa, tactul său, învățătura sa, n-au fost mai prejos de îndrăzneala sa. El a înțeles că problema era mai mare decât marginile unei singure vieți omenești și de aceea a dăruit tot ce avea în puterile sale statornicia întregii sale vieți întru lupta cu sfînxul"⁶.

Cum și cât anume din astfel de interogații din partea istoricului medievist D. Onciul - înainte încă de contactul său cu ambianța universitară ieșeană și apoi bucureșteană (dominată în pragul anilor 1899-1900 de două personalități marcante: „Titu Maiorescu în amurg și N. Iorga în auroră“, potrivit evocării din 1942 a nu mai puțin reputatului critic-literat E. Lovinescu, cf. Anonymus Notarius) - se raportează, prin opiniile și direcțiile sale de interpretare, la vatra istorică a Argeșului?

De reținut, înainte de toate, că opera scrisă de D. Onciul nu este voluminoasă - necum să umple rafturi; este în schimb - au recunoscut-o și adversarii săi - solidă în idei și formă, deci fundamentală în plan istoric deschizătoare de drumuri. Pe de altă parte, în completare a fațetelor ei exemplare: în plan metodic și expozitiv, scrierile lui D. Onciul se remarcă prin precizia frazei, a exprimării - fără înflorituri de prisos, fapt ce se explică și prin seriozitatea cu care a folosit sursele istorice, de tot felul (fără a le absolutiza ca valoare informativă, de unde și enunțurile ipotetice presărate în opera sa). Antologică în istoriografia problemei rămâne fraza de încheiere a studiului său atât de meticulos întocmit, despre Radu vodă Negru, despre valențele tradiției istorice cu privire la „descălecatul“ din Făgăraș tăgăduit ca fapt istoric real de Onciul și pe bună dreptate: „Modul cum s-a format această tradiție e unul din cele mai interesante fenomene în istoria basmelor istorice: tot, afară de data întemeierii - statului muntean,

⁴ A. Sacerdoțeanu, ed. cit., I, p. 15 (n. 2).

⁵ *Ibidem*, p. 19 și urm.; v. și D. Onciul, *Studii istorice*, ed. cit., p. 5 și urm., 272-280 (Cronica).

⁶ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 85-90 (*In memoriam. La moartea lui Dimitre Onciul*).

n.n., este, în oarecare înțeles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat⁷. Autorul studiului, să amintim, era atunci un simplu profesor de gimnaziu cernăuțean...; abia în urma concursului din toamna anului 1895 (la Iași) și susținut - interesant! - de A. D. Xenopol, preia din februarie 1896 catedra universitară din București⁸. Am anticipat însă, astfel că e cazul să revin la preocupările lui D. Onciul, ca istoric al Evului Mediu românesc și al locului ocupat de Argeșul istoric.

Toate aceste preocupări - ținte/teme în plan istoriografic - au un punct de pornire: teza de doctorat intitulată *Ueber die Anfänge des romanischen Staatswesens I Despre începuturile existenței statale românești*, redactată sub conducerea profesorilor J. Loserth și F. Zieglaue (Univ. din Cernăuți), după un stagiu de student pe care Onciul îl trecuse cu bine la Universitatea din Viena (1879-1881) - teza susținută la 27 VI 1884; lucrare pierdută, din păcate (adică nepublicată vreodată de Onciul, dar conținutul ei a fost cunoscut de Teodor Bălan - editorul de mai târziu al celor șase volume de documente câmpulungene din Moldova, cel care ne redă concluziile principale formulate în Teză)⁹. De reținut: ca abordare tematică din partea lui Onciul (impulsionat evident de profesorii menționați), momentul istoriografie central-european era într-un fel captat, și încă în mod serios, de teoriile lui Roesler (care ducea mai departe, sistematizând și scriind cu totul altfel decât predecesorii Sulzer, Engel și Eder) privitoare la „îmigrarea“ târzie a romanilor la nord de Dunăre și la faimosul *argumentum a silentio* - „tăcerea“ („impresionantă“ - v. F. Lot și răspunsul doct al lui Gh. I. Brătianu...) cu referire la prezența românilor în izvoarele primului mileniu p. Chr. De altfel, să amintim, R. Roesler a publicat încă înainte de cea mai cunoscută lucrare a sa - *Romanische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871 - o broșură pregătitoare, cu un titlu care aproape că îl anunța pe acela al lui Onciul: *Die Anfänge des walachischen Fürstenthums*, Viena 1867; se prefigurau aici punctele de vedere din cea următoare, cu particularitatea că, în chip oarecum inexplicabil, Roesler îl ataca pe M. Kogălniceanu, care credea că splendida ctitorie - zisă a lui Negru Vodă - de la Curtea de Argeș, adică Mănăstirea lui Neagoe Basarab, este chiar opera lui Radul Negru Vv. (o și descrie, citându-l pe Wilkinson etc.); explicabil, în schimb, de ce Roesler, intrat și el într-o penibilă confuzie (și neinformați suficient, căci nu știa de existența Bisericii Domnești Sf. Nicolae!), jubila: „Cum însă Radu Negru a clădit o biserică în Argeș, care trebuie socotită și azi drept cea mai frumoasă operă arhitectonică din Valahia, ne putem totuși îndoi de personalitatea lui? Afirmatia lui Kogălniceanu și a înaintașilor săi este, în fața oricărui examen, îndoielnică, întrucât nu există încă în Valahia vreo clădire, care să fie în chip doveditor mai veche decât secolul al XV-lea (weil es in der Walachei wohl kein Gebäude gibt, das nachweisbar älter ist, als das 15. Jahrhundert). „Pentru a ne liniști - continuă Roesler - suntem în situația de a poseda chiar în legătura cu biserica din Argeș informații mai precise asupra altor construcții ale Principatului. Ctitorul actualei biserici mănăstirești s-a pomenit, el însuși“ etc. Roesler stabilind că este nimeni altul

⁷ D. Onciul, *Radul Negru și originile Principatului Țării Românești*, 1891, ed. cit., I, p. 428; ușor modificată, aceeași concluzie în *Originile Principatelor Române*, 1899, ed. cit., I, p. 672.

⁸ A. Sacerdoțeanu, ed. cit., I, p. 22-23 (precizez abia aici: este vorba de neprețuitul studiu al regretatului profesor și arhivist (a condus ani în șir Arhivele Statului), *Viața și opera lui Dimitrie Onciul, ca Introducere la vol. I* (p. 11-86). Prezență memorabilă la Sesiunile Muzeului Județean Argeș.

⁹ A. Sacerdoțeanu, ed. cit., I, p. 21-22 și precizarea din n. 20 (p. 23).

decât Neagoe Vv¹⁰.

De reținut, în sfârșit: cele două lucrări ale lui Roesler, precum și cele două ediții (din 1837 și 1854) ale lui M. Kogălniceanu erau cunoscute lui D. Onciul încă din etapa susținerii Tezei sale de doctorat (v. serialul din Conv. Lit. XIX (1885), nr. 1 p. 60 și urm. până la nr. 7, p. 589 și urm. - resp. ed. Sacerdoțeanu, I, 1968, p. 131 și urm., fiind vorba de ampla recenzie la Teoria lui Roesler... de A. D. Xenopol (1884, Iași, 300 p.); dar, cu certitudine, savantul bucovinean probabil că nu era încă familiarizat cu realitățile argeșene - cel puțin *de visu* -, dovadă că nici măcar în 1891, când încă mai era la Cernăuți și întocmea întinsul studiu despre *Radu Negru voievod* el nu se pronunța în privința confuziei menționate referitoare la Mănăstirea Argeșului.

Într-adevăr, se vedește în acest studiu o elaborare de cabinet - o întinsă și subtilă confruntare de opinii (și autori) cu spusa documentelor, a izvoarelor în general, a celor autohtone în particular. „După zisa cronicilor noastre se împlinesc acum șase secole de la întemeierea Principatului Țării Românești prin Radul Negru. În contra autorității cronicarilor s-au ivit însă, chiar la cele dintâi cercetări *cuvinte de îndoială* și istoria n-a spus încă cuvântul de pe urmă în această chestiune. Întrebarea ce ne propunem a discuta are astăzi, pe lângă interesul științific, întrucâtva și un interes actual, întrucât poate fi vorba de aniversarea seculară a întemeierii. Dar pentru a ne pronunța asupra ei, să vedem mai întâi ce spun cronicile”¹¹, (subl. n., N.C.). Urmează, pe parcursul a c. 100 de pagini, o analiză nemaiîntâlnită în istoriografia noastră, înțată de diversificată și de deschizătoare de drumuri s-a dovedit ulterior (unii istorici au și considerat demersul drept „hipercritic”¹². Deocamdată, însă, deși e vorba aici de Seneslau și de Diploma ioaniților / 1247, de Băsărabestii de peste Olt și închinarea acestora față de Radul Negru, de Câmpulung (se insistă mai ales în legătură cu această primă etapă a pretinsului „descălecat”) - Argeșul rămâne în oarecare umbră. Fapt este că fraza de început a studiului (v. supra) este completată de începutul părții a doua, în formularea explicită (și consecventă, ca opinie) a lui Onciul: „Tradiția despre descălecatul lui Radul Negru nu află adevărire în mărturiile contemporane, precum se știe despre descălecatul Moldovei. Din contră, ele arată că statul român din stânga Dunării are ființă înainte de data cronicelor 1290, mai întâi în forma de două voievodate, unul în dreapta și altul în stânga Oltului, adevărite îndată după invazia tătarilor de la 1241 ca dependențe de coroana Ungariei”. Iar mai departe după momentul de la începutul domniei regelui Ladislau IV Cumanul - episodul Litovoi/Bărbat, când primul a încercat o desprindere din suveranitatea ungară, dar cade în luptă cu magistrul Gheorghe (potrivit diplomelor din 1285, și 1288)¹³ -, Onciul se pronunță: „De acum înainte nu se mai află două voievodate în Țara Românească, ci un singur stat sub dinastia Basarabilor originari din Oltenia”¹⁴. În această ultimă privință,

¹⁰ R. Roesler, *Die Anfänge* (1867), p. 13-14 (a folosit ed. 1854, Berlin a lucrării lui M. Kogălniceanu, *Histoire de Dacie...* etc.) - cf. și lucrarea subsemnatului, *Cutia de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, Ed. Academiei, București, 1984, p. 15-16.

¹¹ *Radul Negru...*, ed. cit., I, p. 328.

¹² A. Sacerdoțeanu, *Comentarii. Studiile lui D. Onciul*, ed. cit., II, p. 386.

¹³ „Pro se occuparet”, - faimoasa incriminare din actul regelui arpadian (D.R.H., D-I, p. 30-34, orig. lat.), vezi opinia subsemnatului în *Istoria Românilor*, III, *Genezele românești*, coord. St. Pascu, R. Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 564 și urm.

¹⁴ *Radul Negru...*, ed. cit., I, p. 343-44, 354-55.

este vădit că istoricul a dat la rândul-i credit tradiției endogene cu privire la „Basarabestii de peste Olt“.

De fapt, tocmai cu referire la aceștia din urmă s-a poticnit D. Onciul căci izvoarele și stadiul istoriografie al vremii nu i-au permis să se pronunțe mai limpede. Și, într-adevăr, totul părea o sumedenie de confuzii țesute și sedimentate - respectiv în istoriografiile din jurul Țării Românești, cu referire la perioada primilor și adevăraților dinastați ai acestei țări. Se explică de ce Onciul a trebuit să țină seama de apariția pe scena istorică a lui Basarab Vv („Ivanko Basarab“ în diplomatica sud-dunăreană, socru al lui Ivan Alexandru de la Târnovo, participant la lupta de la Velbujd (1330), menționat în diplomatica ungară încă din 1324: „Basarab Woyvoda noster Transalpinus“ etc.), fiu al lui Tihomir (Tugomir - potrivit ortografierii constante din partea lui Onciul) potrivit mențiunii din doc. angevin datat 26 XI 1332: „Per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum“¹⁵. Cu toate acestea, în 1891, D. Onciul considera că Alexandru Basarab este învingătorul lui Carol Robert în ținutul argeșean (la „5-9 noiembrie“ 1330, în loc de 9-12 noiembrie, potrivit Cronicii Pictate), postulând totuși corect; Tugomir; tatăl învingătorului din 1330, a fost „și predecesorul în domnie al acestuia“¹⁶. Fatalitate, în plan onomastic și, cert, în acela de ordin cronologic! Dimitre Onciul - și alături de el istoriografia europeană - au trebuit să mai aștepte 29 de ani pentru a lua cunoștință despre un reper cronologic cardinal din istoria Țării Românești și a ținutului argeșean...

Între timp, cum am precizat mai înainte, odată cu anul 1896 cariera lui Dimitre Onciul e ancorată tot mai strâns de capitala Vechiului Regat (la finele lui ianuarie din acel an bucovinenii sărbătoresc în toată regula plecarea spre București...). Trei ani încheiați și istoricul medievist publica o *Istorie a Bucovinei* (1899), aproape simultan cu *Originile Principalelor Române*. Stabilimentul de arte grafice „Elzevir“, /București/, *Pașajul Român*, 12, 1899, în ed. Sacerdoțeanu, I, 1968, p. 560-715 prima lucrare a lui Onciul de sine stătător tipărită. Una fundamentală, întrucât privește geneza statelor feudale Țara Românească și Țara Moldovei, în conexiune cu spațiul românesc intracarpatic, inclusiv bucovinean/dobrogean și sud-dunărean.

În linii generale, s-ar putea spune că el își păstrează direcțiile asupra cărora își îndreaptă atenția, dar nuanțări și corecturi intervin - în special cu privire la realitățile veacului al XIV-lea. Ce-i drept, își menține opinia că Basarabii se leagă de Oltenia, ca o clasă conducătoare dominantă - încă mai admite că Litovoi (Lython la Onciul) a condus „țara transalpină (Muntenia)“, urmat la domnie de fratele său, Bărbat Vv. („pe la 1279“ - *Originile*, 1899, p. 52; ed. Sacerdoțeanu, I, p. 654), urmat de Tugomir („până pe la 1310, tatăl „marelui Basaraba Voievod“ care are celebrul război cu regele Ungariei etc. - ibidem). Onciul se lămurise asupra descendenței Tihomir-Basarab-Alexandru, pagini întregi din acest studiu fiind dedicate acestei probleme (ed. 1899, p. 33-55; ed. Sacerdoțeanu I, 1968, p. 635-645), epitetul ce însoțește numele lui Basarab

¹⁵ D.R.H., D-I, p. 50-51 (orig. lat.), în Arhiva Națională Ungară - MOL 2733; posed o copie-foto, prin bunăvoința prof. G. Györffy. Despre menționarea - cu totul întâmplătoare! - a lui Tihomir Vv. în acest act-privilegiu (care adună la un loc alte cinci, *litterae patentes*, fără vreo astfel de mențiune), v. N. Constantinescu, *Basarab I și contribuția sa la consolidarea Țării Românești*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, „A. D. Xenopol“, Iași, XXIII/2, 1986, p. 561 (n. 43-44); idem, în *Istoria Românilor*, ed. II, p. 568 și în special p. 577.

¹⁶ *Radul Negru...*, ed. cit., I, p. 358.

(„mare voievod“) preluându-l neîndoienic din inscripția de pe mormântul lui Nicolae Alexandru Vv. de la Câmpulung (decedat la 16 XI 1364)¹⁷.

Odată cu începutul sec. XX, se vede că activitatea științifică a lui D. Onciul tinde să se fărâmițeze - să nu scăpăm din vedere, că din 1900 a preluat Direcția Arhivelor Statului, instituție reorganizată de el și care l-a absorbit apoi până la moarte, se adaugă catedra universitară (iar în această privință memoriile lui Al. Lapedatu sunt de neprețuit, ca și ale altor foști studenți ai săi)¹⁸. Legat în continuare de revista junimistă „Convorbiri Literare“ (strămutată din Iași la București, în 1885), Onciul își îndreaptă atenția specială asupra unui descendent al lui Basarab I, fiind vorba de răstrănepotul Mircea cel Bătrân - un studiu din păcate neterminat, dar în care regăsim toate ideile directoare, anterioare, privind istoria Țării Românești în veacurile XIII-XIV. Pentru întâia oară, cu referire la *tema-Loviște* (Loysta, în diplomatica ungară), Onciul remarcă: geografic, Loviștea ține de dreapta Oltului, adică de nordul județului Vâlcea până la gura Lotrului - dar și de județul Argeșului; odinioară, cum constata banul Minai Cantacuzino în *Istoria Țării Românești* (1774), județul Argeșului ajungea (prin Loviște) până în județul Gorjului, „Faptul că partea de peste Olt a Loviștei comentează Onciul - aparținea județului Argeș, iar nu Olteniei, din care geograficește face parte, este un semn incontestabil că Loviștea de lângă Lotru în 1233-1311 arătată în stăpânirea ungarilor, a fost anexată de Țara Românească după întemeierea Principatului, adică după unirea voievodatului din Oltenia cu cel din stânga Oltului într-un singur stat al cărui punct de gravitație era în Argeș, județul cu capitala țării“¹⁹ (Subl. N.C.).

Bineînțeles, abordând domnia lui Mircea cel Bătrân în paginile „Convorbirilor Literare“ din 1901, D. Onciul era la curent deja că într-un număr anterior elenistul C. Litzica, preluând datarea mai veche a lui B. P. Hasdeu, considera că lupta decisivă dintre Mircea și Baiazid (momentul - Rovine) a avut loc de fapt la 17 V 1395, când Mircea e victorios dar mai avusese loc o bătălie, la/pe Argeș, în 10 X 1394, voievodul fiind învins și silit să se retragă în Transilvania (pe tronul din Argeș se ivește, pus de turci, Vlad I)²⁰. Desfășurările celui moment dramatic din istoria Țării Românești sunt altfel privite de D. Onciul: în fața lui Baiazid, „Mircea trebui să fină piept el singur, învingător la Rovine (lângă Craiova) în 10 octombrie 1394, el pierdu apoi lupta la Argeș, și fu nevoit să se retragă în Transilvania“ (unde va încheia cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, tratatul de alianță de la Brașov / 7 III 1395). Dar opinia reală a lui Onciul se întrevade în întinsa notă de subsol ce urmează, unde savantul prezintă documentele vremii de atunci și interpretarea lor, neocolind nici opinia lui

¹⁷ O va face și în ultimul articol, publicat postum - infra n. 29.

¹⁸ Al. Lapedatu, *Scriseri alese. Articole. Cuvântări. Amintiri*, Prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Oprea, Dacia, Cluj-Napoca, p. 165 (ca student al lui D. Onciul - „Cel mai documentat și temeinic argumentat era însă, cursul prof. D. Onciul), 166 (Onciul, „ca metodă și disciplină științifică...“), 176 (în consonanță cu Părvan, supra n. 3: „M-a cunoscut și recunoscut chiar din prima ședință de seminar din niște reflecții mai judicioase ce făcusem...“ etc.).

¹⁹ *Titlul lui Mircea și posesiunile lui*, 1901-1903, ed. cit., II, p. 82. Ulterior s-a dovedit falsitatea actului din 1311, cu referire la cel din 1233 și la cornițele Corlard de Talmaciu - v. A. Sacerdoțeanu, *Andreanum și altele*, 1935.

²⁰ C. Litzica, în „Convorbiri literare“, 35 (1901), 4 p. 382-83. Am demontat întreg eșafodajul cronologic și faptic în „Revista Istorică“ s. n., 1/1990, 7-8, p. 782-802, iar mai nou, în „Argesis“, Istorie, XIII, 2004, p. 177-194 și XIV, 2005, p. 301-314.

Litzica - în scurt, credea Onciul, „După aceste date trebuie să admitem o victorie a lui Mircea la Rovine (10 octombrie 1394 unde a căzut Marco Cralevici; apoi o înfrângere la Argeș, după care Mircea s-a retras în Transilvania; în fine o victorie a lui Mircea în unire cu ungurii la 17 mai 1395, când au murit Constantin și Dragaș”²¹.

În sfârșit, de ce nu am evoca, aici și acum, legătura mai strânsă ivită în activitatea multilaterală a lui Dimitre Onciul - cu vatra propriu-zisă a Argeșului, cu vestigiile voievodale de acolo, din vechiul cuib al descendenților lui Tihomir Vv.? Indiscutabil, savantul istoric avusese ocazii destule să viziteze Curtea de Argeș (deși nu am probe documentare, el era un demnitar, ca Director al Arhivelor Statului, astfel încât va fi participat la înmormântările regale, din 1908 și 1914 (regina Elisabeta, respectiv Carol I). De asemenea, ca membru al Academiei Române, însărcinat de aceasta, Onciul se pronunța - alături de I. Bogdan, apoi cu adeziunea lui N. Iorga - în privința semnificațiilor oferite de „inscripțiile pe care Orest Tafrali le depistase anterior în anumite locuri din pictura Bisericii Domnești Sf. Nicolaie, tot astfel și în legătură cu identificarea unor „chipuri“ pictate”²². Se știe, în anul 1911, prin Comisiunea Monumentelor Istorice, arh. Grigore Cerchez în colaborare cu arh. Ghica-Budești și arh. Iancovici „s-a încumetat“ (după propria-i afirmație) să procedeze la restaurarea Bisericii Domnești - aflată atunci într-o înimaginabilă stare de degradare; operație care a implicat, evident, și lucrări interioare, inclusiv de spălare/restaurare a splendei picturii murale în stilul Renașterii Paleologilor, sarcina din urmă revenind pictorului localnic Dimitrie Noroce, agreat de Comisiune. Astfel se explică și interesul manifestat de istoricul de artă ieșean O. Tafrali, care - crezând în continuare în descifrarea inscripției de pe un veșmânt de sfânt „12 noiembrie 6771/1272“ - a ripostat concluziilor negative din Raportul menționat, coborând sau reconsiderând astfel vechimea locașului domnesc²³.

Dar Onciul nu s-a mulțumit cu redactarea acestui Raport, dimpotrivă incitat de aserțiunile-Tafrali și mai ales de noua față a monumentului argeșean, ca rezultat al restaurării-Cerchez, el se apleacă în mod special asupra problematicei istorice rezultate din analiza monumentului.

Astfel apare - în 1916 - articolul în *chestiunea Bisericii Domnești de la Curtea-de-Argeș*. De înțeles, reia discuția despre amintita „inscripție“, disecând până și aspectele grafiei închipuite de Tafrali - concluzionând: „nu sunt decât niște ornamente de bordură“. Stăruie apoi: „Data conjecturată 1262 ar fi, se crede (în cercuri insuficient informate), o dovadă pentru vechimea voievodatului român în regiunea Argeșului, a cărui „descălecare“ cronicile noastre (din secolul al XVII-lea) o pun în 1290. Contrar tradiției cronicilor (a căror dată a „descălecatului“ - subl. D. O. - e dovedită de mult greșită), vechimea voievodatului muntenesc (în partea de răsărit de Olt) înainte de 1290 este bine constatată / prin documente contemporane, care încă de la 1247 arată la răsărit de râul Olt și la miazăzi de Alpii Transilvani, cuprinzând deci regiunea Argeșului (unde apoi se găsește prima capitală a Țării Românești - subl. n., N. C), un voievodat român

²¹ D. Onciul *op. cit.*, p. 126-27. Ciudad, Onciul ignoră contribuția lui N. Iorga - decisivă - cu privire la comemorarea din octombrie 1395 a lui Constantin Dejanovici, cf. „Conv. Lit“, 35/1901, 5, p. 473-76.

²² B.C.M.I., VIII/1915, p. 141-43 (în ed. Sacerdoțeanu II, p. 221-25).

²³ O. Tafrali, în „Noua Revistă Română“, XVIII/1916, p. 5 și urm.

care exista acolo de mai înainte, ca și altul în Oltenia²⁴.

Altminteri, acest studiu, mai cu seamă, ne prezintă (alături de Raportul/1915) două concluzii - sau mai degrabă: direcționări de interpretare - care vor capta curând și cursul istoriografiei de profil de la noi; în plan artistic, asocierea reprezentărilor picturale din biserica Sf. Nicolae cu reprezentări în mozaic de la M-reă Chora /Kahryc Djami/ din Constantinopol, ctitorie a lui Theodor Metochites, datate c. 1310-1320 - un indiciu că la Argeș avem de-a face mai degrabă cu imitații ulterioare; în plan strict cronologic, dar și cu referire la atribuirea ctitoricească, locașul s-ar lega de domniile lui Basarab I sau ale urmașilor, până la Radu I. Ieșind din ezitățile de moment, D. Onciul se pronunță totuși: „Basarab, întemeietor al principatului și dinastiei, este cel dintâi domn care poate fi admis ca fondatorul Bisericii Domnești din capitala sa Argeș, atribuită de tradiție descălecătorului /Radu/ Negru-Vodă”²⁵. Abstracție făcând, de o așa regretabilă eroare de atribuire - în epocă -, un amănunt (și tot din unghi cronologic) îi mai trebuia lui Onciul spre a fi zdruncinat deplin în credința sa despre rolul lui Basarab I în edificarea Bisericii Domnești: când anume s-a stins din viață Marele Voievod?

Acest lucru îl va afla peste patru ani și merită a fi redată aici impresiile sale, din vara anului 1920, când a luat cunoștință de celebrul grafit de pe peretele de nord al bisericii: „Leat 6860/1351-52 la Câmpulung, a murit Marele Basarab Voievod” (descoperirea lui D. Noroceă).

Era dată peste cap aproape toată cronologia primei jumătăți a veacului al XIV-lea și nu numai - iată mărturia lui D. Noroceă, transmisă prin părintele-scriitor și teolog, Gala Galaction:

„Duminică 25 august 1935. (împreună cu arh. Robert Mihăescu și «pretorul» /sic? pictorul? - n. N. C./ la Curtea de Argeș).

„Noroceă are în vechiul târg domnesc o vilă originală, sub Sf. Nicolae Domnesc și deasupra zăvoaielor Argeșului” [...] (Noroceă urma să primească 50.000 lei pentru lucrările la catedrala din Sulina). „Am revăzut Curtea de Argeș cu vechiul încântare de acum un sfert de veac și de acum douăzeci de ani și zece ani. Am cercetat arhaicul tezaur al catedralei Sf. Nicolae Domnesc. Aici l-am cunoscut pe Noroceă, acum douăzeci de ani (deci în 1915, n. N.C.), urcat pe schele și dezmoarmând vechiul pictură a bisericii voievodale. Noroceă îmi spunea despre celebrul grafito slavonesc de pe peretele nordic: *«Când l-am scos la iveală, primul care a venit să-l studieze a fost Profesorul Onciul. O după-amiază întreagă s-a plimbat în sus și în jos pe dinaintea revelatoarei însemnări murale, gesticulând și trecându-și mâinile prin păr. Deocamdată, această notiță i s-a părut inacceptabilă. De-abia a doua zi, probabil după o noapte de friguri, a capitulat și a acceptat învățăturii zidarului din veacul al patrusprezecelea»*. Am fost și la ctitoria lui Neagoe... etc.”²⁶.

Să reamintesc aici că descoperirea grafitului slavonesc a avut loc exact în încheierea cercetărilor arheologice din interiorul Bisericii Domnești - începute de către Virgiliu N. Drăghiceanu, „Miercuri, 20 iulie 1920 - , mai exact, în prima decadă a lunii

²⁴ Ed. Sacerdoțeanu II, p. 22.

²⁵ *Ibidem*, p. 237.

²⁶ Gala Galaction, *Jurnal*, ed. Teodor Vărgolici, Minerva, București, 1977. p. 182. (Observație: Noroceă îi va fi comunicat vizitatorului cele redată aici, ori în 1935, ori cu prilejul vizitei anterioare, aceea de acum „zece ani”, deci din 1925; așadar, nu în 1915. când e cunoscut de Gala Galaction și când - evident - grafitul era necunoscut ca atare).

septembrie 1920"; Drăghiceanu, lapidar în însemnările sale publicate, menționa: „10 septembrie. Se termină săpăturile din Biserica Domnească și se încep săpăturile din biserica Sf. Nicoară. Lucrările sfârșite fură încununate de descoperirea inscripției morții lui Basarab, datorită d-lui Noroceă și ajutoarelor sale, d-nii Mihail și Teodorescu”²⁷.

Într-adevăr, memorabil eveniment informațional!

Dimitre Onciul, de înțeles, s-a ocupat de această descoperire senzațională chiar odată cu deschiderea cursului universitar de *Istoria Românilor*, la 10 noiembrie 1920, anunțând studenților că va continua expunerea propusă anterior și oprită la anul 1374 (moartea lui Vladislav I - Vlaicu - potrivit datărilor curente în istoriografia vremii; Vlaicu, însă, a murit mai probabil în luptă, la Severin în 1377). Citatele ce urmează sunt ale unui student, care a notat (cu câteva erori) spusele magistrului (de fapt întreaga lecție inaugurală din acel an): „Înainte de a trece la subiectul enunțat, țin să vă comunic ceva cu privire la ultimele săpături făcute la Argeș. [...] Săpăturile făcute la Biserica domnească [...] au scos la iveală rezultate surprinzătoare și hotărâtoare [...]. Basarab e cel care a zidit biserica, pictura a fost făcută sub Alexandru și probabil terminată sub Radu. Această concluzie se confirmă pe deplin prin descoperirea de la Argeș. În biserică, spre nord, pe perete s-a descoperit o inscripție făcută cu un obiect ascuțit în tencuiala proaspătă (grafit, înainte de zugrăvire etc. etc.”²⁸.

Va relua el însuși firul interpretativ pe marginea însemnării în cele câteva pagini - adevărat cântec de lebadă, căci au apărut postum reunite sub titlul: *Anul morții Marelui Basarab Voievod*. „Această mărturie - recunoștea cu probitate - modifică părerile emise până acum cu privire la durata domniei lui Basarab”; „Acest grafit mai dovedește că primul ctitor al Bisericii domnești a fost Basarab, cum am susținut [...] și că la moartea lui biserica încă nu era terminată, iar zugrăvirea ei nici măcar începută, grafitul fiind făcut în cărămida netencuită. Zidirea a fost terminată sub Nicolae Alexandru (1352-1364), întemeietorul mitropoliei de Argeș (1359), în a cărui domnie biserica, închinată hramului Sf. Nicolae a și fost negreșit sfințită. Zugrăvirea ei nu s-a terminat însă decât în domnia lui Radu (1374-1384) [...] care Radu e înfățișat ca ctitor, atât în tradiție cât și în pictura bisericii. Ultimele descoperiri confirmă această părere”²⁹.

Astfel a fost direcționat cursul istoriografie - decenii întregi, inclusiv în sânul istoricilor de artă și al arhitecților - de încheierile lui Onciul. Dar tocmai noi descoperiri (în parte, datorate echipei conduse de Drăghiceanu dar evident disimulate, cazul locușului de cult existent anterior celei păstrate în picioare și al incintei aferente, reconsiderate în vremea noastră) au dus la alte încheieri, de asemenea în concordanță cu alte probe documentare care ni-l arată nu pe Basarab I, ci pe nepotul său, Vladislav I Vlaicu Vv. ca adevărat și unic ctitor al Bisericii Domnești din Curtea de Argeș. Am demonstrat toate acestea, cu argumente de nedezmnițit, la timpul convenit, fără a știrbi în vreun fel memoria marelui savant care a fost Dimitre Onciul.

²⁷ Virgiliu N. Drăghiceanu, *Jurnalul Săpăturilor*, în *Curtea Domnească din Argeș - B.C.M.I., X-XVI/1917 - 1921* - București, 1923, p. 134 și 147, Volumul era îndoliat de pagina cernită dedicată stingerii din viață a lui Dimitre Onciul (20 III 1923) - *Lămuritorul Originilor Principatelor Române*.

²⁸ *Studii de istorie*, 1971, p. 267-68.

²⁹ *Curtea domnească din Argeș*, 1923, p. 101-104, și ed. Sacerdoțeanu, II, p. 326-29.

UNE EVOCATION. DIMITRE ONCIUL ET LE FOYER HISTORIQUE, D'ARGES

Remember: 150 ans de sa naissance (26 X/7 XI 1856)

Résumé

Le futur historien naquit à Straja, près du monastère de Poutna, en Bucovine, alors une province de l'Autriche-Hongrie. Etudiant d'Université à Cernăuți, il continua à Vienne et Berlin un stage pour sa thèse de Doctorat - en 1884 présentée à Cernăuți, et où ensuite est nommé professeur de lycée, en commençant toutefois publier des études immédiatement se remarquant par leur niveau scientifique, par ex, *Radu le Noir et les origines de la Principauté de Valachie* (1891-92) - une étude qui, sans doute, couronnait sa thèse de Doctorat (restée inédite, ensuite perdue!). Son talent de chercheur, et méthodicien, son sérieux du travail firent d'appeler D. Onciul à la chaire d'Histoire des Roumains à l'Université de Bucarest (en 1896). Plus tard, il reçut une charge administrative - mais parfaitement s'accordant avec sa propension pour l'analyse des documents: celle de Directeur général des Archives de l'État (1900-1923). Membre de l'Académie Roumaine (correspondant - 1889, plein - 1905), et Président (1920-1923), se remarque aussi dans la Commission des Monuments Historiques, dont le Président devient en 1919. Il décédait à Bucarest, le 20 Mars 1923, marqué toute sa vie par une impitoyable souffrance physique.

L'étude présente poursuit, même de façon sélective, les opinions du savant médiéviste sur les commencements de la vie d'état entre Carpates et le Danube, notamment sur la Valachie et, spécialement, sur le foyer historique - le nid proprement dit - qui se constituait autour de la contrée homonyme d'Argeș, avec le centre historique homonyme, aux XIII-e - XIV-e siècles, et d'ou provint les dynastes, connus historiquement comme des „Basarabs“ (en commençant avec Seneslau / env. 1241-47 et suiv., Tihomir /, env. 1290-1310 et son fils le vrai Basarab I-er, env. 1310-1351/52 etc.).

C'est pour lui, et spécialement, pour ses déterminations chronologiques vis-à-vis de la tradition historique et l'évolution de l'état de Valachie, q'une chance exceptionnelle s'apparaît en 1920, par une inattendue découverte: Basarab I-er mourut à Câmpulung en 6860/1351-52... ce qui changeait tout à coup la chronologie du XIV-e siècle.